

F. A. HAYEK'İN BİLGİSİZLİK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE PİYASA, DENGE ve PLANLAMA

MARKET, EQUILIBRIUM, and PLANNING WITHIN THE FRAMEWORK OF F. A. HAYEK'S THEORY OF IGNORANCE

Arş. Gör. Serdar GÖCEN¹

ÖZET

Bu makalede, Hayek tarafından geliştirilen bilgisizlik teorisinin iktisat teorisi ve politikasına yansımaları incelenecektir. Bilgisizlik teorisi, özellikle Hayek'in kariyerinin ikinci döneminde yaptığı çalışmalarında ortaya konmuş ve iktisat, politika ve hukuk alanlarına uygulanmıştır. Buna göre insanlar, bugün sahip olunan kurumlar, diğer insanların sahip olduğu bilgiler, bu insanların eylemleri ve bu eylemlerin sonuçları ile ilgili bilgiye sahip değillerdir. Bu tür bilgi toplu halde bulunan ve teknolojik gelişmeler ile daha fazlasına sahip olunabilecek bir bilgi değildir. Bu nedenle, sanki tam bilgiye sahip olunmuş gibi teoriler geliştirmek, uygulamalar ve planlar yapmak bizi arzu ettiğimiz sonuçlara ulaştırmayacaktır.

Çalışmada Hayek'in bilgisizlik teorisini kullanarak ana-akım iktisadın piyasa algısına, tam rekabet piyasası varsayımına ve denge analizine yönelttiği eleştirilerin yanı sıra, sosyalizmde iktisadi hesaplamanın ve merkezi planlamanın imkânı tartışmalarına yaptığı katkı tartışılacak ve ana-akım iktisadın bilgi teorisindeki gösterdiği gelişmeler de ele alınarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: bilgisizlik, Hayek, denge analizi, iktisadi planlama.

Jel Kodları: B53, D50, D80, P11

ABSTRACT

In this article, the implications of the theory of ignorance developed by Hayek to economic theory and policy will be examined. The theory of ignorance appeared especially in the second period of Hayek's career and has been applied to the field of economics, politics, and law. Accordingly, people do not have knowledge about the institutions they've got today, knowledge which other people have, their actions and the results of them. This kind of knowledge cannot exist as cumulative and the amount of it cannot be enhanced by technological developments. Hence, developing theories, making plans and practices as if we have complete knowledge will not conclude as we desire.

This study will discuss and sum up Hayek's criticizes on market perception, the assumption of perfectly competitive market, and equilibrium analysis of mainstream economics, his contributions to the possibility of economic calculation in socialism and central planning, and recent development in information theory of mainstream economics.

Key Words: ignorance, Hayek, equilibrium analysis, economic planning.

Jel Codes: B53, D50, D80, P11

1. GİRİŞ

Günümüzde modern iktisat bilimi öğretiminde hakim olan ana-akım iktisat, analizini piyasaların dengede olduğu, belirsizliğin olmadığı, ekonomik aktörlerin tam bilgiye sahip olduğu tam rekabet piyasasına yöneltmiştir. Tam rekabet piyasası ana-akım içinde piyasanın

¹ Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, serdar.gocen@marmara.edu.tr

ideal olarak çalıştığı durumu ifade eder ve ürün farklılaştırması, bilgi eksikliği gibi nedenlerle ondan uzaklaşmalar piyasa mekanizmasının aksaması olarak görülür.

Ana-akım iktisadın bu analiz yönetimini uygularken dayandığı temel unsurlardan biri insanların tam bilgiye sahip olduklarıdır. Rasyonellik varsayımı altında tam bilgiye sahip olan insanlar, öngörüldüğü gibi optimizasyon işlemini gerçekleştirmekte herhangi bir güçlükle karşılaşmayacaklardır. Bu haliyle tam rekabet piyasaları, varsayımlarının sağladığı kolaylık ile söz konusu amaçlara ulaşmak için ideal bir araç haline gelir. Tam bilgi varsayımı, bilginin sadece ekonomik aktörlerce sahip olunmadığı, iktisatçı ve planlamacı için de malum olduğu sonucunu doğurmuştur. Böylece, iktisadi hayatın kontrolünün imkânı hakkında hatalı kanılar oluşturulmasına neden olmuştur. Bu haliyle iktisat biliminde, kaynak dağılımı optimizasyonu teknolojik bir sorun haline dönüşmüş ve iktisat bilimine bunun dışında bir çalışma alanı bırakılmamıştır.

20. yüzyılın en önemli iktisatçı ve düşünce insanlarından biri olan Friedrich August von Hayek, özellikle kariyerinin ikinci dönemi olarak nitelendirilebilecek periyotta ortaya koyduğu “Economics and Knowledge”, “The Use of Knowledge in Society”, “The Fatal Conciet: The Errors of Socialism”, “Law, Legislation and Liberty” ve “The Constitution of Liberty” gibi eserlerinde geliştirdiği bilgisizlik (ignorance) teoremi ile gerçek hayatta ana-akımın varsaydığı gibi tam bilginin olmadığını belirtmiş, bilginin dağınık ve eksik karakterine dikkat çekerek, bu tür bilginin iktisat teorisi ve politikasına olan etkilerini incelemiştir.

Esasen, Hayek’in analizi sadece iktisat ile sınırlı değildir. O, bilgisizlik nosyonunu politika ve hukuk teorisine de uygulamış ve Adam Smith, Adam Ferguson, David Hume, Bernard Mandeville ve Carl Menger gibi düşünürlerin temsilciliğini yaptıkları “kendiliğinden düzen” fikrinin 20. Yüzyıldaki en önemli temsilcisi olmuştur.

Adam Ferguson tarafından ifade edilen “insan tasarımının değil, fakat insan eyleminin sonucu” olma ilkesi, Hayek’in çalışmalarında bugün sahip olduğumuz kurumların ortaya çıkışını açıklamak için kullanılmak üzere geliştirilmiştir. Hayek’e göre, iktisadi ve sosyal hayatın dayandığı temel, insanların bugün sahip oldukları yararlı kurumlar hakkındaki cehaletleridir. Bu kurumların hangilerinin faydalı oldukları, neden öyle oldukları ve bu faydalı kurumların nasıl temin edilebileceği bilgisine sahip değildir. Ancak bilgisizliğimizin sınırı bununla kalmaz. İnsanlar, diğer insanların sahip oldukları bilgiler, bu insanların eylemleri ve eylemlerinin sonuçları hakkında da bilgiye sahip değillerdir. Bu tür bilgiler, kümülatif halde, kullanıma hazır şekilde bulunmazlar ve ne bir tek kişi ne de bir grup tarafından sahip olunabilirler. Hayek’in bu görüşü, medeniyetin gelişiminde akla sınırsız bir rol veren Kartezyan rasyonalizmin aksine aklın sınırlarına dikkat çeker. Hayek, Karl Popper ile birlikte geliştirdikleri “eleştirel rasyonalizm” yaklaşımı ile Kartezyan rasyonalizme eleştiriler yöneltmiştir.

Bu özellikleri ile ele alındığında Hayek ana-akım iktisadın bir eleştirmeni haline gelmiştir. Bilgisizlik teorisi ile bir taraftan iktisat teorisinin temel taşı olan tam rekabet piyasası ve denge analizini eleştirirken, diğer taraftan, ilk kez Ludwig von Mises tarafından farkına varılan merkezi planlamanın ve sosyalizmde iktisadi hesaplamanın imkânsızlığı literatürüne önemli katkılarda bulunarak, bilgisizlik teorisini iktisat politikası alanında da uygulamıştır.

Bu çalışmada Hayekyan bilgisizlik teorisinden hareketle iktisat teorisinde denge analizinin ve tam rekabet piyasasının eleştirisi yapılacak ve merkezi planlamanın imkânı bu perspektif yardımı ile araştırılacaktır. Bu amaçla, çalışmanın ikinci bölümünde Hayek’in bilgisizlik teorisinin ne anlama geldiği araştırılacak ve değerlendirilecektir.

Bilgisizlik ile piyasa ekonomisi ilişkisi çalışmamızın üçüncü kısmını oluşturmaktadır.

Çalışmamızın dördüncü kısmı, Hayek'in bilgisizlik teorisi açısından denge analizinin anlamı, böyle bir analizin gerekliliği ve piyasada dengenin neden mümkün olmadığına ayrılmıştır.

Beşinci kısımda, bilgisizlik teorisinin iktisat politikasına yansımaları ele alınmıştır. Mises tarafından başlatılan sosyalizmde iktisadi hesaplamanın mümkün olup olmadığı tartışmalarına Hayek, merkezi planlamaya bilgisizlik ile ilişkisi açısından ele alarak katkı yapmıştır.

Altıncı kısımda, ana-akım iktisadın bilgi teorisindeki gösterdiği gelişmelere değinilecek ve Hayek'in bilgisizlik perspektifinden değerlendirilecektir.

Son kısım değerlendirme ve sonuç kısmıdır. Burada daha önce ele alınan başlıklar kısaca özetlenerek, konulara ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

2. BİLGİSİZLİK TEORİSİ

Hayek bilgisizliğimizin farkında olmak şeklinde ifade edilen Sokratçı ilkenin toplumu anlamak için büyük öneme sahip olduğunu belirtmektedir (Hayek, 2013). Bu ilkenin farkında olarak bilgisizliğimizi idrak etmek, yanlış bir şekilde, bir tasarım eseri olarak görülen, sosyal hayatımızın pek şok unsurunun, esasında, kendi eylemlerimizin ve hayatımızı sürdürürken ilişkiye girdiğimiz diğer insanların eylemlerinin niyet edilmemiş sonuçları olduğunun idraki anlamına gelir. Hangi kurumların işe yarar olduğu ve bu kurumların nasıl kurulabileceği gibi kurumlar hakkındaki bilgisizliğimizin idrak edilmesi ile bugün sahip olduğumuz pek çok kurumun insan eyleminin bir sonucu olduğu fark edilecektir. Hayek (2012), "toplumsal süreçleri belirleyen muayyen olguların çoğuyla ilgili giderilmesi mümkün olmayan bilgisizliğimiz olgusu sosyal müesseselerin mevcut biçimlerini alışlarının sebebidir" (s.19) derken bu unsuru vurgulamıştır.

Hayek'e göre, birey diğer insanlarla iş bölümüne gittiğinde, kendisinin sahip olduğundan çok daha büyük bir bilgiye ulaşır ve kendisinin farkında dahi olmadığı bu bilgiden de faydalanma imkânına kavuşur. Bu sayede elde ettiği sonuçlar, tek başına sahip olduğu bilgiyi kullanırken elde ettiklerinden çok daha yararlı olacaktır. Bunun nedeni, kendi sahip olmadığı bilginin farklı insanlar tarafından sahip olunan parçalarının da kullanımı imkânına sahip olmasıdır. Bu tür bilginin tanımı ve önemini Hayek şu şekilde yapmaktadır:

Biraz üzerinde düşünüldüğünde görülecektir ki, genel ilkenin bilgisi anlamında, bilimsel olarak adlandırılmayacak, çok önemli fakat organize olmamış bilgi kümesinin var olduğuna kuşku yoktur: zaman ve mekâna ilişkin özel şartların bilgisi. Bu şartlarda fiilen her birey, diğer bireylere göre bazı avantajlara sahiptir. Çünkü o, faydalı olarak kullanılacak, ancak karar kendisine bırakıldığında ve onun aktif katılımı ile gerçekleştiğinde kullanılması mümkün olan eşsiz-biricik bilgiye (unique knowledge) sahiptir. Yapmamız gereken, teorik eğitimimizi (training) tamamladıktan sonra bir işte ne kadar öğrenmemiz gerektiğini, çalışma yaşamımızın ne kadar büyük kısmını özel işleri öğrenmek için harcadığımızı, yerel ve belli şartlara ilişkin kişi bilgisinin yaşamımızda ne kadar önemli olduğunu anımsamaktan ibarettir (Hayek, 2007:155-156).

Hayek yukarıda alıntıladığımız paragrafta, bilginin deneyim ile olan ilişkisine de değinmektedir. Çalışma şartlarının, yerel şartların ve kişinin kendi özel durumunun yarattığı deneyim farklılıkları, insanların bilgilerinin, bir konuda benzer teorik bilgilere sahip olsalar bile, deneyim bilgisi nedeniyle ayrışacağını gösterir.

Hayek, bilgisizliğin farkında olmamanın nedenini insan aklının sınırlarının farkında olmamak olarak görür. Hayek'in yanlış bireycilik olarak adlandırıldığı Kartezyen Okul öğretisi (Hayek, 1948a), bugün sahip olduğumuz sonuçları sadece insan aklının ürünü olarak kabul etmektedir. Böyle bir kabul ile işe başlandığında, yukarıda bahsedilen, bilim ve teknolojinin içine giremeyen bilgi görmezden gelinmiş olur. Sağlam kurumlar oluşturmak için gerekli olan tüm bilgi insan aklında ya zaten vardır veya teknik ilerleyiş ile elde edilebilir. İktisadi ilişkileri ve medeniyeti teknik bir mesele haline indiren bu görüş kabul edildiğinde, sorun bir teknoloji sorunu haline dönüşmüş olur. Bunun kabulü ile mantıksal olarak yapılması gereken, bu bilgiyi en iyi kavrayacak, en zeki kişiye veya en zekilerden oluşan bir kurula kararları bırakmak olacaktır. Böyle bir durumda insanların özgürlüğü için herhangi bir neden yoktur. Tecrübe ile edinilen bilginin ve diğer kişilerin bilgilerinden faydalanmanın önemini fark edilmediği böyle bir toplumda, insanlar arası ilişkiler minimum seviyeye inecektir. Çünkü insanların birbirlerinden yarar sağlayacakları bilgi alış verişi söz konusu değildir. Böyle bir toplum, zorunlu olarak totaliter bir toplum olacaktır.

Bilgisizlik ile özgürlük arasındaki ilişki, ilk bakışta çok açık görülmeyebilir. Ancak Hayek eserlerinde bu ilişkinin altını çizmiştir.

Eğer âlim-i mutlak (omniscient) insanlar olsaydık, eğer bizler sadece hâlihazır arzularımızın tahakkukuna etki eden her şeyi bilmekle kalmayıp ayrıca gelecekteki istek ve arzularımızı da bilmeye muktedir olsaydık, özgürlük davası için pek fazla bir gerekçe olmazdı. Sonra, bireyin özgürlüğü tabii ki tam bir öngörüye imkânsız (muhal) kılardı. Özgürlük, öngörülemeyen ve kestirilemeyen şeylere fırsat bırakmak için esastır; özgürlüğü, ondan birçok amacımızı tahakkuk ettirme fırsatı beklemeyi öğrenmiş olmamız münâsebetiyle isteriz. Her bireyin son derece az bilgiye sahip olması ve özellikle de hangimizin en iyi bilgiye sahip olduğu hususunda nâdiren bilgi sahibi olmamız münâsebetiyledir ki, bir çok kişinin, şahit olduğumuzda kabul edeceğimiz şeyin zuhûrunu teşvik edecek, rekâbetçi ve müstakil nitelikteki çabalarına güvenimiz (Hayek, 2013:62-63).

Bilginin mutlak olarak sahip olunduğu bir durumda, bu bilgiye sahip olan akıl, hem kendisi, hem de diğer insanlar için neyin iyi ve faydalı olduğunu bilecek ve hatta bu iyi ve faydalara nasıl ulaşabileceği ve bunun için sahip olunması gereken araç ve kurumların bilgisine sahip olacaktır. Böyle bir toplumda, medeniyeti kurmak ve geliştirmek bir özgürlük meselesi olmaktan çıkar ve bir teknik mesele haline gelir. Yapılması gerek şey, bu bilgiye sahip akıl sahiplerini bulmak ve ihtiyaç duyulan teknolojiyi ve aletleri geliştirmek üzere onlara yetki vermektir.

Özgürlük ile bilgisizlik arasındaki ilişki, yukarıda değinilen ilişkiden farklı bir anlamı da içinde barındırır. Hayek'in eylemlerimiz neticesinde elde ettiğimiz sonuçlar diğer bireylerin de bilgi ve eylemleri tarafından belirlenir ve bu şekilde elde ettiğimiz sonuçlar sadece kendi aklımızla sınırlı kaldığımız durumdan çok daha tercih edilir olacaktır, düşüncesi bizi, özgürlüğün sadece kendimizi ilgilendiren kısmı ile değil, diğer insanların özgürlüğünü ilgilendiren kısmı ile de ilgili olmamız gerektiği sonucuna götürür (Hayek, 2013).

Özgürlük insanların istedikleri şeyleri yapmalarına izin vermektir. Ancak ne istediğiniz ve bu isteğinize nasıl ulaşacağınız bir akıl tarafından biliniyorsa, eylem özgürlüğüne sahip olmamız için bir sebep yoktur. Burada sözü edilen hiç kimsenin hiçbir şey bilmediği bir durum değildir. Daha ziyade, insanların amaçlarını gerçekleştirirken ihtiyaç duydukları ve kullandıkları araçlar ve bu araçların kullanımının sonuçları hakkındaki bilgisizlik probleminin diğer insanlarla girilen ilişkiler neticesinde, diğer insanların sahip oldukları bilgi parçalarını kullanarak çözebilmesidir. Kendi amaçları peşinde koşan insanlar, niyet etmedikleri halde, diğer insanlar için faydalı olacak sonuçlara neden olacaklardır. Bu unsur,

İskoç Aydınlanmasının temsilcileri Bernard Mandeville, David Hume ve Adam Ferguson tarafından kendiliğinden doğan düzen olarak adlandırılmıştır.

Hayek, *physei* ile *thesei*² arasındaki ayrımın yanlışlığını vurgulamaktadır. İnsanlar, yanlış olarak, şeylerin ya yapay/tasarlanmış olduğu ya da doğal olarak ortaya çıktığı yanlış inancına sahiptir. Hayek (2012)'e göre, kurumların ortaya çıkışında bunların dışında, üçüncü bir alternatif olarak insan eylemlerin amaçlanmamış sonucu olma özelliği etkili olmuştur. Bugün sahip olduğumuz, medeniyetin ayrılmaz bir unsuru olarak gördüğümüz pek çok şey, doğal ya da tasarlanmış olmaktan ziyade, insan eylemlerinin niyet edilmemiş sonuçlarıdır. Burada Hayek'in önem verdiği önemli bir unsur evrimdir. İnsanlar eylemlerinde serbest bırakıldıklarında yararlı olan kurumlar zamanla kalıcı hale gelecek ve yararlı olmayanlar da hayatın dışında kalacaklardır.

Bireysel eylemin tesirini (faydasını) mühim ölçüde arttırmış olan, toplumsal düzenliliğin, münhasıran bu amaç için dizayn ve icat edilmiş müesseseler ve uygulamalar sayesinde değil, fakat, genellikle önce “gelişme” ve daha sonra “evrim” olarak tasvir edilen bir süreç sayesinde ortaya çıktığı görüşüdür (Hayek, 2012:15).

Burada sözü edilen evrim, zamanla, insan faaliyetinin sonucu olarak, amaçlanmadan ortaya çıkan kurumlardan faydalı olanların kalması, faydalı olmayanları veya zararlı olanların ise elenmesi şeklinde tezahür eder.

İnsan bilgisinin eksikliği veri alındığında, herhangi bir muayyen davranışın sonuçları, ya ilgili aktörler ya da daha geniş toplum için, her zaman belirsiz kalacaktır. Bu yüzden, sağlam müesseseler insanların doğrudan doğruya farkında olmadıkları şartlara adapte olmalarına izin vermeli ve ‘sınırlı rasyonalite’ şartları içinde onları hatalardan öğrenmeye (ders almaya) ve zamansal kararlarının kalitesini geliştirmeye muktedir kılmalıdır (Pennington, 2014:28).

Bilginin elde edilmesinde deneyim önemli bir role sahiptir. Deneyimden ve gelenekten soyutlanmış bilgi bizi tasarıma götürür ki, Hayek'e göre, yararlı kurumların ortaya çıkışını tecrübeden ziyade tasarıma bağlamak “insan aklını tabiatın dışında ve tecrübeden bağımsız muhâkeme kapasitesi ve bilgiye sahip bir şey olarak telakki eden hatalı bir entellektüelizmden kaynaklanmaktadır” (Hayek, 2013:55). “... kendiliğinden doğan düzenler, eksik bilgi ve sınırlı rasyonalite şartlarıyla mücadele etmek bakımından daha iyi konumdadırlar, çünkü, onları (düzenleri) oluşturan çok sayıda parçalarında gönüllü bilgiden yararlanırlar ve o bilgiye adapte olurlar” (Pennington, 2014:31).

Yukarıda bahsedilen, yararlı kurumların ortaya çıkış süreci deneyimin önemi için bir örnek oluşturur. Hangi kurumların yararlı olacağı bilinmiyorsa, ancak deneme yanılma ile yararlı kurumları yararsız olanlardan ayırabiliriz. Dahası, kurumların oluşturulması ile ilgili bilgisizliğimiz nedeniyle de deneyim bilgisine ihtiyaç vardır. Toplumda paranın kullanılmaya başlamasını ele alalım. Bugün iktisat kitaplarında sayılan paranın sahip olması gereken özelliklerinin ilk kez para kullanmaya başlayan insanlar tarafından biliniyor olmasını varsaymak hatalı olacaktır. Hatta günümüzde dahi, iktisat eğitimi almamış insanlardan bu bilgiye sahip olmalarını beklemek yanlıştır. Ancak, insanlar yine de paraya sahiptir. İlk kez parayı kullanan insanlar, deniz kabuğu, buğday, tuz gibi malların kullanımından değerli maden kullanımına geçmişlerdir. Burada, bu geçişi tasarlayan herhangi bir akıl rol almaz. Ya da para diye bir şey kullanılmaya karar verilen bir an tespit edilemez ve birinin para olarak kullanılmak üzere en uygun malın altın olduğunu söylemesine ihtiyaç duyulmaz. İnsanlar para olarak kullanmak üzere tahsis ettikleri malları zamanla değiştirerek bu gelişmeyi

² Phesei doğal olan, thesei yapay, tasarlanmış olan anlamına gelmektedir.

sağlamıştır. Arada birçok para olmaya uygun bulunmayan mal terk edilmiş, yerine yenisi konulmuştur.

Deneyimden gelen bilginin bir başka zuhur ettiği nokta, yukarıda bahsettiğimiz, çalışma şartları ve yerel şartlardan ileri gelir. Çalışma şartları ve yerel şartlardan keşfedilen bilgi, bu şartların değişimi ile değişecektir. Bu değişimin kaynak dağılımında ve insan eyleminde değişiklik yaratır. Ayrıca, böyle bir değişimin neticesinde, eylemlerini değiştiren insanlarda başka değişikliklere neden olacaktır. Böylece insanların ve toplumun durumu sürekli değişecektir. “Bu bakımdan, her değişim bir anlamda toplum için bir “problem” -hiçbir fert böyle görmese bile- doğurur; ve problem yeni genel bir ayarlanmanın oturtulmasıyla tedricen “çözülür””(Hayek, 2013:61).

Deneyimden gelen bilgi, iktisadi hayatta, fiyat sisteminin koordine edici özelliği ile ilişkilidir. Hayek (2007) bu ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: Yeni bir fabrika kurulduğunda geriye yapılması gerekenler teknik bilgiye sahip olmak, onu genişletmek ve kullanmak değildir. Mekân ve şartların değişimi bilgisi böyle bir mühendislik işlevi ile giderilemez. Burada girişimcinin rolü ve önemi devreye girmektedir. Müteşebbis kâr arayışı faaliyeti ile elde ettiği deneyim yeni bilginin keşfini ve kullanımını sağlamaktadır. Müteşebbisin bu fonksiyonu mühendis veya iktisatçı ile ikame edilemez.

İktisadi hayatta bu türden bilgilerin oluşumu, keşfi, koordinasyonu ve kullanımı fiyat sisteminin bir özelliğidir. Bilgisizlik teorisinin bir sonucu olarak, iktisat biliminin ne, nasıl, kim için üretilecek sorularına piyasa sistemi dışında cevap bulmak mümkün değildir. Bunun anlaşılması için Hayek, şu örneği verir:

Varsayalım ki dünyanın bir yerinde bir hammadde, diyelim ki teneke, kullanımı fırsatı doğmuştur, ya da teneke arz kaynaklarından biri ortadan kalkmıştır. Bizim amacımız için, bu iki nedenden hangisinin teneke kıtlığına yol açtığı bir sorun teşkil etmez –ve burada önemli olan sorun teşkil etmemesidir. Teneke kullanıcılarının bilmesi gereken şey, yalnızca kullanmaya alışık oldukları tenekenin bir kısmının artık başka bir yerde daha kârlı olarak kullanılmakta olduğu ve bu nedenle tenekeyi daha tasarruflu kullanmak zorunda olmalarından ibarettir. Onların büyük çoğunluğunun, nerede daha acil bir ihtiyaç doğduğunu ya da hangi diğer yeğlenen ihtiyaçlarla arzın eşleştirilmesi gerektiğini bilmelerine gerek yoktur. Onlardan sadece bir kısmı yeni talebi doğrudan bilirler ve kaynakları orya yönlendirirler ve eğer bu şekilde doğan yeni açığı fark eden insanlar bunu diğer kaynaklarla telefi ederlerse, etki, tüm iktisadi sisteme hızlı bir şekilde yayılacak ve yalnızca tüm teneke kullanımını değil, tenekenin ikame mallarını, ikame mallarının ikame edilebileceği malları vs. etkileyecektir; tüm bunlar, bu değişikliklere yol açan orijinal neden büyük çoğunlukça bilinmeksizin gerçekleşecektir. Bütün herkes, bir piyasa gibi hareket eder; bunun nedeni, herhangi bir üyenin tüm alanı incelemesi değil, çok sayıda aracının ilgili bilgiyi herkese iletmesi sonucunda sınırlı bireysel görüş alanlarının/ufuklarının çakışmasıdır. Her mal için tek bir fiyat olması –ya da bölgesel fiyatların taşımacılık maliyetleri vs. ile ilişkilendirilebileceği- basit gerçeği, (aslında yalnızca kavramsal olarak mümkün olabilecek) fiilen süreçte yer alan insanlar arasında dağılmış bulunan bütün bilgiye tek bir aklın sahip olması ile ulaşılabilecek çözüme yol açar (Hayek, 2007:159-160).

Bu örnekten anlaşılacağı gibi, fiyat sistemi bilginin keşfedilmesi ve bireyler arası dağılımı için ikame edilemez bir işleve sahiptir. Bireyler, eylemleri için çok az bilgiye ihtiyaç duyarlar. Fiyat sinyalleri onlara rehberlik edecektir.

Görüldüğü gibi, bilgisizliğimizin kapsadığı yer, insan hayatının tüm alanlarını içermektedir. Sosyal ve iktisadi hayat bu “herhangi biri tarafından bilinen ve bilinecek olan ve o

münasebetle toplumun bütün yapısını etkileyen gerçeklerle ilgili bilgisizlik” (Hayek, 2012:20) nedeniyle insan aklının kavrayabileceği nitelikten uzaktır.

3. PİYASA EKONOMİSİ VE BİLGİSİZLİK

“Popper’in başlangıç noktası doğal dünya hakkındaki bilgisizliğimiz ve bilimsel teorilerimizdeki sonuçlanan hatalardır. Ancak Hayek bilgisizliğin tüm insan davranış bilimlerine uygulandığında, daha bile uygun bir başlangıç noktası olduğunu fark etmiştir” (Friedman, 2007:1). Hayek’in “Economics and Knowledge” adlı makalesini yayınlamasından itibaren yazdığı makale ve kitaplarında bu ‘bilgisizlik’ nosyonu öne çıkmaktadır. Gerek ekonomik, gerekse politik yazılarında ve bu çalışmalarının neticesinde kurmuş olduğu sistemde temel unsur olarak öne çıkan bilgisizlik nosyonunu, ekonomi ile ilgili şu ifadesinde takip edebiliriz: “Ekonominin tuhaf görevi insanlara dizayn edebileceklerini hayal ettikleri şey hakkında, gerçekte, ne kadar az bildiklerini göstermektir” (Hayek, 1988:76).

“Rasyonel bir iktisadi düzen kurmaya çalıştığımızda çözmeyi amaçladığımız problem nedir” (Hayek, 2007:153) şeklinde dile getirilen ekonomik probleme Hayek iktisadi analizimizi tam bilgi varsayımı altında yürüttüğümüzde karşı karşıya kaldığımız problemin var olan araçların en iyi kullanımı olduğunu söyler. Bu takdirde, kaynakların doğru kullanılması, homo-economicus insan, kâr maksimizasyonu yapan üretici ve fayda maksimizasyonu yapan tüketici varsayımları ile birleşerek teknik bir mesele haline gelir. Bu varsayımlar aynı zamanda bize, kendimizi üretici veya tüketici yerine koyarak, onun amaçlarını ve bu amaçlara ulaşımının nasıl sağlanacağını gösterebilme imkânı tanır. Hayekyan bilgisizlik teoremine göre, Neo-Klasik iktisat analizini mümkün kılan tam bilgi varsayımı yanlıştır. Ekonomide sahip olduğumuz kurumlar, tasarlanmış değil, insan eylemlerinin niyet edilmemiş sonuçlarıdır. Özel mülkiyet, para ve bir bütün olarak piyasa bu şekilde, kendiliğinden gelişmiş bir sistemdir. Piyasanın bir tasarım değil ancak kendiliğinden ortaya çıkmış olma özelliğini Hayek, iktisadi hesap yapmakta kullanılan verilerin (datum) tek bir kişi tarafından sahip olunamaz niteliğine bağlar.

Toplumun iktisadi problemi, bu nedenle, yalnızca “verili” kaynakların nasıl dağıtılacağı problemi değildir –eğer “verili” kavramıyla, bu “veriler”le, problem kümesini dikkatli bir şekilde çözecek tekil bireye verildiğini kastediyorsak. O daha çok, toplumun bireylerinden biri tarafından bilinen, kaynakların, nispi önemi, yine yalnızca bu bireylerce bilinen amaçlar için en iyi kullanımının nasıl sağlanacağı problemidir. Veya daha kısa ifade edersek, toplam olarak hiç kimseye verilmeyen bilginin kullanımı problemidir (Hayek, 2007:154).

Piyasanın işlevi, Neo-Klasik iktisadın yanlış olarak varsaydığı gibi, tam bilgi ve homo-economicus insan varsayımları altında optimizasyon analizini mümkün kılmak değildir. Tersine, piyasanın ikame edilemez rolü, farklı ve çelişkili amaçlara sahip olabilen ve bilgisiz olan, insanların eylemlerinde görülebilir. Eğer, ana-akımın varsayımları doğru olmuş olsaydı, iktisadi problemi çözmek için piyasayı kullanmak zorunlu olmazdı. Bir iktisatçı da, masasında bu problemi çözebilirdi. Ancak, bilginin Hayek’in belirttiği nitelikleri, bizi piyasaya mecbur kılan faktördür. “Hayekyen perspektiften piyasaların fonksiyonu insanları beklenmedik (öngörülmemiş) durumlara ve fırsatlara uyandırmaktadır, Neo-Klâsik ekonomide merkezi olan denge modeli terimleriyle analiz edilemeyecek bir fonksiyon” (Pennington, 2014:38).

Yani, Hayek’e göre, çözmemin gereken problemin kaynağında hiç kimseye verilmemiş, bireyler arası dağılmış, eksik, keşfedilmesi gereken, ancak henüz keşfedilmemiş bilginin elde

edilişi ve kullanılışı bulunmaktadır. Sorunun bu şekilde tespiti ile Hayekyan bilgi perspektifinden, piyasanın önemini, bireylerin sahip olduğu farklı bilgi kısıntılarının koordinasyonu ve kullanımı ile bu bireylerin tek başlarına olacaklarından daha büyük bir bilgi miktarından yararlanma imkânı bulmaları ve henüz keşfedilmemiş bilginin de girişimsel faaliyet neticesinde keşfedilmesine imkân tanınması olarak saptayabiliriz.

Eğer bilgi bireyler arasında değişiyorsa, o zaman, en azından, *bilgisizliğin* bireyler arası formlarına izin vermeliyiz: bir kişi, diğerinin ne bildiğini bilemeyebilir. Ve eğer dünya yeterince karmaşık veya yeterince geniş ise, bu insanlar, dünyanın bazı yönleri hakkına bilgisiz olabilirler, tabi ki dünya, insanların onun kısımları hakkında hata yapabilecekleri kadar karmaşık ve engindir. Eğer bilgi farazi ise, deneyim (bilimsel ve ekonomik) insanların hata yaptıkları gerçekleri keşfedebilir. Böylece, piyasalar ve bilim hata düzeltme sürecinde tam olmayan hafifletme süreci olabilir. (Friedman, 2007:2).

Piyasa sistemi bireyler arasında, bir bakıma, bilginin iş bölümünü sağlamaktadır. Her ekonomik aktör piyasada eylemde bulunurken sadece dağınık bilginin sahip olduğu kısma göre hareket etmeyecektir. Diğerlerinin eylemleri ve bu eylemlerinin sonuçları da onun için data teşkil edecektir. Ayrıca, kendi yaptığı hatalar ve doğrular sayesinde edindiği yeni bilgilere ek olarak, diğer aktörlerin hata ve doğruları vasıtalarıyla da yeni bilgilere ulaşacaktır.

Sonuçta insan eyleminde, bilgide sürekli bir artış meydana gelir. Bilginin denge stoku diye bir şey yoktur. Bilgi ekonomik aktörler arasında eşitsiz olarak bölüşülür ve dağıtılır; çünkü farklı insanlar farklı problem setleri ile karşılaşır, farklı insanlar, sonunda aynı şeyleri öğrenmeyeceklerdir. Bilgi, fiyatlar (denge ve dengesizlik fiyatları) ve kurumlar tarafından eylemde bulunanlar arasında iletilir (Baird, 1987:194).

Ancak, bilgideki bu artış, bilgisizlikteki azalış olarak düşünülmemelidir. Her ne kadar ilk bakışta çelişkili gibi görünse de, bu şekilde bilgi miktarındaki artış, ekonomik hayatta sürekli olarak gerçekleşen değişimler ve dengeye yaklaşımlar ve dengeden uzaklaşmalar nedeniyle, yeni sahip olunan veya eskiden beri sahip olunmuş bilginin bir kısmı eskiyecek ve kullanılamayacak, yeni bilgilere ihtiyaç duyulacaktır. Ekonomideki değişimlere neden olan şey müteşebbislerin kâr arayışı faaliyetleridir. Bu amaçla girişimciler, sadece yatırım yapacakları doğru sektörü bularak yetinmeyecekler, ürünlerinin kalite, özellik ve fiyatlarını değiştirerek rakiplerine nazaran avantaj elde etmeye çalışacaklardır. Zaman zaman doğrular, zaman zaman hatalar yapacaklar ve bu doğru ve hatalar bir yandan ekonomik hayatın değişmesine neden olurken, diğer yandan da kendileri ve diğerleri için yeni bilgiye ulaşımı sağlayacaktır.

Müteşebbis dendiğinde mutlaka firma sahibinin akla gelmesi gerekmez. Ekonomideki herkes bir müteşebbistir. “Her eylemin belirsizlik altında yapıyor olması nedeniyle, her eylem az ya da çok derecede girişimcilik gösterir” (Herbener, 1992:81). Üreticinin faaliyetine benzer şekilde tüketici de alım kararları ile ekonomik değişimin ve bilgi keşfinin temel unsurlarındandır.

İnsan eylemindeki bu girişimsel element, toplumdaki kullanılabilir dağınık bilgi nedeniyle ortaya çıkan hataların neden olduğu pür kâr sinyallerine bir cevaptır. Bu maya, piyasaya saçılan ilgili bilginin piyasa katılımcıları için gittikçe artarak açığa çıkarma eğilimi gösteren rekabetçi-girişimsel keşif sürecini besler (Kirzner, 1984:416).

Piyasada ortaya çıkan kâr ve zarar fırsatları, bilginin keşfedilmesinde ve bu bilginin dağılımının sağlanmasında ikame dilemez bir role sahiptir.

Kâr ve zarar elde etme yeteneği, girişimcilere, dışsal olarak üretim yapısı boyunca kendi işletmelerinden diğerlerine ve içsel olarak kendi firmalarında sürekli kontroller yolu ile sosyal dengelere uygun hareket etmek için enformasyon, müşevvik ve hesaplama süreci verir. Böylece, firmanın içsel operasyonlarına nüfuz eder (Herbener, 1992:85).

Bu bilgiye herkes tarafından sahip olunamayacaktır. Hatta, pek çok kişi ortaya çıkan kâr fırsatlarının nedeni hakkında da bilgiye sahip olamayacaktır. Bu tip bir fırsatı değerlendirmesi için, bunu bilmeye ihtiyacı da yoktur. Burada bilmesi gereken kâr fırsatının doğmuş olduğudur ve bu bilgi rekabet süreci içerisinde, kâr arayışında olan müteşebbisler tarafından keşfedilecektir.

Benzer bir durum, tüketicilerin girişimsel faaliyetleri için de geçerlidir.

Tüketicilerin niçin bazı ürünleri diğerlerinden daha tatmin edici bulduklarını bilmeleri gerekmez. Bütün yapmaları gereken daha tatmin edici buldukları arzucular (tedarikçiler) lehine en az tatmin edici buldukları arzuculardan “ayrılmak”tır. Bu yüzden, piyasa “sistem”i, etkili şekilde işlemek için, kendisinin katılımcılarının herhangi birine (hepsine) lâzım olandan çok daha az bilişsel kifayet gerektirir (Pennington, 2014:32-33).

Görüldüğü gibi, Hayekyan düşünce sisteminde piyasaya olan ihtiyaç bilgisizliğimizden kaynaklanmaktadır. Bilginin dağınık ve eksik yapısı, bizi piyasadaki uzaklaştırıcı unsur olmaktan ziyade, piyasanın, müteşebbislerin kâr ve zararlara verdikleri tepkileri ve faaliyetleri sayesinde, bilginin keşfini ve kullanım imkânını mümkün kılması ile bizi ona mecbur eden temel unsurdur.

4. BİLGİSİZLİK ÇERÇEVESİNDE TAM REKABET PİYASASI VE DENGE ANALİZİ ELEŞTİRİSİ

Hayek'in bilgisizlik teorisini uyguladığı alanlardan biri denge analizidir. Bilindiği gibi, ana-akım iktisat, bir denge durumu analizine dayanır. Ya dengedeki bir firma veya tüketici incelenir ya da farklı denge noktaları arası karşılaştırmalar yapılır. Hayek'in de en önemli temsilcilerinde biri olduğu Avusturya İktisat Okulu'nda denge analizi, ana-akımdan farklı olarak, bir analize başlangıç noktası olarak ele alınmaktadır. Mises (2008) tarafından ekonominin dengede oluşu dengeli dönüşüm ekonomisi (evenly rotating economy- ERE) olarak adlandırılmıştır. Dengeli dönüşüm ekonomisi tüm bilgiye sahip olunan, piyasanın dengeye geldiği durumdur. “Çerçevesinde fiyat değişimleri asla yoktur; mükemmel fiyat durağanlığı söz konusudur” (Mises, 2008:247). Dolayısıyla dengeden uzaklaşmalar veya dengeye yakınlaşmalar yaşanmaz. Yani, girişimsel faaliyete yer yoktur.

Sistem devamlı akışta, ancak aynı noktada kalmaktadır. Sabit bir merkez etrafında dengeli olarak döner, ama anında bir önceki seviyede tekrar kurulur. Yalın hareketsizlik durumunu tekrar tekrar bozulmalara neden olanları da içine alan tüm unsurlar sabittir. Öyleyse fiyatlar da –statik veya denge fiyatları denenler–sabit kalırlar (Mises, 2008:247).

ERE'yi çalışmanın amacı, onun yukarıda bahsettiğimiz özellikleri belirlendiğinde, Mises (2008)'e göre asla ulaşılamayacak bir amaç olan ekonominin dengede olmasının dışında,

piyasaların dengeye doğru eğilimini analiz etmek ve gerçek iktisadi hayatın hangi nitelikleri sebebiyle ERE'den farklılaşmaya ve uzaklaşmaya meylettiğini tespit edebilmektir.

Mises, Hayek ve diğer Avusturya İktisadı temsilcilerine göre piyasa asla dengede değildir. Dolayısıyla ERE'yi incelemek, her ne kadar bir başlangıç noktası olarak yararlı olsa da, ana-akım iktisadın aksine, iktisatçının işi burada son bulmaz, tersine, henüz başlar. Değişimin ve eylemin olmadığı “böyle bir katı sistem, yaşayan, seçim yapan ve hataya maruz kalan insanlarla doldurulmamıştır; ruhsuz, düşünmeyen otomatonların dünyasıdır; insan toplumu değildir, karınca tepesidir” (Mises, 2008: 248).

Değişimin ve eylemin olmadığı bir durum olan ERE'de girişimcilik işlevi ve kâr-zarar etme sinyalinin bir önemi kalmaz. ERE belirsizliğin olmaması özelliği ile kâr fırsatlarının, zarar etme ihtimalinin olmadığı bir durumdur.

Ancak marjinalist devrimin ardından, özellikle 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, Walrasgil denge analizine yönelen iktisat teorisinde dengenin varlığı şaşmaz bir gerçeklik olarak ele alınmıştır. Bu eğilimin neticesinde iktisat bireylerin fayda ve kâr maksimizasyonu peşinde koşan insanlar olarak ele alınmıştır. Burada önemli olan iki varsayım daha eklenmiştir. Birincisi, insanların iktisadi çıkarlarını gerçekleştirmek dışında başka bir amaçlarının olamayacağı ve hata yapmayacağı ve tercihlerinin dışarıdan bir gözlemci için de rasyonel olarak görüleceği anlamı yüklenen “rasyonel insan” varsayımdır. İkincisi, “tam bilgi” varsayımdır.

Rasyonel insan varsayımı, ana-akım iktisadın kullanımında, insanı sadece iktisadi çıkarları olan ve onların gerçekleşmesi için çabalayan bir insan olarak tanımlar. Rasyonel insan dendiğinde, bilginin tamamına sahip olan, herhangi bir bilgi kısıtıyla karşılaşmayan bir insan anlamı vardır. Bununla ilişkili olarak rasyonellik varsayımının diğer özelliği insanların hata yapmayacağı varsayımdır. Buna göre, hata yapmak gibi insani bir unsur, ana-akım iktisadın rasyonel insan varsayımına aykırı olması nedeniyle analiz dışı bırakılır.³

Tam bilgi varsayımı iki yönlüdür. İktisadi hayatta faaliyet gösteren insanların tüm bilgiye sahip olduklarının kabulünün yanı sıra, bu insanların eylemlerini analiz eden iktisatçıların da tüm bilgiye sahip oldukları varsayılır. Tam bilgi varsayımının klasik örneği tam rekabet piyasalarıdır. Bu piyasalarda dengenin değişmesi yönünde herhangi bir neden ve eğilim yoktur.

İnsanların ekonomik hayatla ilgili tüm bilgiye sahip olmaları ile bu bilgi, belirsizliği, riskleri ve beklentilerin rolünü ortadan kaldırır. Her üretici tam rekabet piyasasına girip istediği kadar ürün satabilmektedir. Açıktır ki, böyle bir piyasada “belirsizlikle uyumlu insan yeteneği” (Herbener, 1992:81) olarak tanımlanan girişimcinin faaliyetine ihtiyaç yoktur.

Bu tam bilgi varsayımı, tüm insanlar sadece iktisadi çıkarları peşinde, fayda ve kâr maksimizasyonu yapan bireyler olarak ele alan diğer varsayım ile birleştiğinde iktisadın bir denge analizi haline gelmesi kaçınılmazdır.

Ancak, ana-akım iktisadın analizinin tamamlanması için bu yeterli değildir. İktisatçı da bu türden bilgilere vakıf olmalıdır. Bu sayede, analiz eden iktisatçı, insanların eylemlerini

³ Avusturya İktisat Okulu'nun öncülerinden Ludwig von Mises rasyonel insan varsayımını farklı bir şekilde ele almaktadır. O'na göre, iktisat bir insan eylemi bilimidir ve insanlar eylemde bulunurlar. Bu eylemin amacı, kişiyi rahatsız eden bir durumdan kurtulma, daha rahat/daha az rahatsız bir duruma geçebilmektir. İnsan bu amaçla yaptığı eylemin neticesinde bu amacı gerçekleştirememiş olsa da, yani hata yapmış olsa da, eylemi rasyoneldir. Kısaca, her insan eylemi tanım gereği rasyoneldir. Rasyonel olmamak demek hata yapmak demek değildir. Rasyonel olmayan bir eylem olamaz. Bkz. Mises, L. (2008).

tahmin etmek ve denge analizi yapmakla kalmayacak, onların eylemlerinin amacı ve sonuçları açısından hüküm de verebilecektir.

Tam rekabet piyasalarına gerçek dünyada rastlanılmaması, hatalı bir şekilde, piyasa ekonomisi eleştirisi olarak görülmüştür. Oysa ana-akım iktisadın bu denge analizinde piyasa yoktur ya da piyasaya yer yoktur. Tüm bilgiye sahip olunan bir ekonomide girişimsel faaliyet olmayacaktır. “Bir denge şartı olarak tam rekabet piyasasında kullanılacak normal üstü kârlara ve girişimsel aktiviteye yoktur” (Holcombe, 2003:27).

Neo Klasik teoride tam bilgi varsayımı ile denge kavramı iki yönlü bir totoloji oluşturur: piyasa sistemi dengede ise, denge fiyatları bireylerin planlarını gerçekleştirebilmeleri için tüm bilgileri içerdiğinden, bireyler tam bilgiye sahiptir. Öte yandan, piyasa sistemi bir an için denge durumundan saparsa, tam bilgi varsayımı, tüm bireylerin otomatik olarak kararlarını diğer bireylerin kararlarıyla uyumlu hâle getirmesine ve böylece yeni bir dengeye varılmasına yol açacaktır. Bu nedenle, tam bilgi varsayımının sorgulanması denge analizinin de sorgulanması demektir (Yay, 2010:42).

Hayek bilginin dağınık karakteri nedeniyle tam rekabet piyasasının hiçbir zaman var olamayacağını belirtir. Hayek için tam rekabet piyasası arzu edilir bir piyasada değildir. Zira orada ne piyasa ne de rekabet vardır. Rekabet, ana-akımın girişimci faaliyetine kapalı bir denge durumu şeklinde ele alış şeklinden farklı olarak bir keşif süreci olarak ele alınır. Girişimsel faaliyet ile ihtiyaç duyulan bilginin farklı insanlar tarafından sahiplenilmiş kısmı diğer insanlar için de kullanılabilir olurken, henüz keşfedilmemiş bilginin de keşfedilmesine imkân yaratılmaktadır.

Hayek'in bilgisizlik teorisine göre, tam rekabet piyasasında olduğu varsayılan türden bilginin hazır halde, kümülatif olarak bulunmuyor oluşu ve bu eksiklik piyasanın ortaya çıkışının temel nedenidir. Bu bilgilerin keşfedilmesi için piyasaya ve girişimsel faaliyete ihtiyaç vardır. Gerçek dünyada belirsizlik, risk ve hatalar mevcuttur. Piyasa ve girişimsel faaliyet böyle bir dünyada elzem olmakla beraber, girişimciliğin ortaya çıkış nedenini de oluşturur. “İnsanın girişimsel farkındalığı, *insan eyleminin* daha geniş çerçevesi içerisine, onun dar planlama aktivitesini yerleştirme işlevini görür” (Kirzner, 1984: 416).

Girişimcilik, sosyal üretim sürecindeki doğal belirsizliklerin üstesinden gelmek için daha büyük yeteneklerin gösterimi olarak, emeğin işbölümünün bir parçası olur. Uzmanlaşmış girişimciler, belirsizliğin üstesinden gelme sosyal fonksiyonları ile büyük miktardaki bireylerin farklı emeklerini (ve diğer faktörleri) koordine etme ve üretimi sosyal olarak en değerli amaçlara yönlendirme işlevini yerine getirir (Herbener, 1992:83).

Hayek'in denge anlayışı tam rekabet piyasasının iktisadi insanların tüm bilgiye sahip olduğu ve bu bilginin iktisatçı tarafından bilindiği denge kavramından farklılaşır. Hayekyan anlayışta denge ekonomisinin ya da piyasanın dengede olması değil, bireyin eylemleri arasındaki ilişki ve uyum önemlidir. Ayrıca, Hayekyan denge anlayışında bir iktisatçının, dışarıdan bakarak bir insanın dengede olup olmadığını söylemesi de mümkün değildir. “Denge analizinin tüm önermeleri eylemler arası ilişkiler hakkındaki önermelerdir. Bir kişinin eylemlerinin dengede olduğunu, belli bir dereceye kadar, onlar bir planın parçası olarak anlaşılabilirliğinde söylenebilir” (Hayek, 1948b:36). Söz konusu plan ve planın amaçladığı hedefe/amaca ulaşmak için hangi araçların uygun olduğu bilgisinin ancak eylemi yapan insan için malum olması nedeniyle, bu manada, dengede olup olmaması ancak kişinin kendisine ait bir bilgi olabilir.

“Denge konsepti tek bir bireyin eylemlerine uygulandığında açık bir anlama sahiptir. Bu bağlamda denge, toplumun tüm üyelerinin eylemleri, periyod boyunca planların sırasıyla icrası ile var olur”. (Hayek, 1948b:35) “Böylece ana-akımın varsaydığı denge, Hayek’in bilgisizlik analizinde mümkün değildir. Niyetlerin ikili uyumu veri değilse, tüm beklentilerin tatmin edildiği dışsal bir set yoktur. Açıkça, bunun bir denge durumu olmadığını söyleyebiliriz” (Hayek, 1948b:36).

Ana-akımın denge varsayımı ancak bilgisizliğin farkında olmadan, insanların her bilgiye sahip olabileceği varsayımı ile mümkün olur. Hayek bunu ana-akımın rasyonel insan varsayımı ile şu şekilde ilişkilendirir: “Görülüyor ki, dolabımızdaki iskelet, dua ve oruç ile kovduğumuz şeytani “iktisadi insan”, yarı-kadir-i mutlak birey formunda arka kapıdan geri geldi” (Hayek, 1948b:46).

Denge analizinin bu şekilde varsayımlar üzerine kurulması, bugün iktisatta yaygın hale gelmiş matematiksel yöntem kullanımına izin verir. Matematiksel analiz zorunlu olarak bir denge analizi olmalıdır. “Bu optimizasyon probleminin çözümünü sağlayan şartlar, en iyi matematiksel olarak ifade edilebilir. Kısaca, iki mal ya da faktör arasındaki marjinal ikame oranlarının, tüm farklı kullanımlarda birbirinin aynı olmalıdır” (Hayek, 2007:154). Bu yöntem ile insan eyleminin mantığını yakalamak mümkün değildir.

Dengenin matematiksel metot ile gösterimi, bireylerin maksimizasyon kurallarına göre hareket ettiklerini varsayar. Böyle bir işleyiş, veri parametresinde çıkarılabilecek “ekonomik değişkenlere” neden olur. Dışsal bir şok, bir parametredeki değişim ile aynıdır. Böyle bir şokun etkisi, değişkenlerin değerlerindeki bir değişimdir. Çözüm, değerdeki değişimin yönünü ve/veya büyüklüğünü betimler (Gunning, 1989:128).

Matematiksel yöntemlerin iktisadi analizlerde kullanımının ancak denge analizinde mümkün olabileceği Mises tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

Matematiksel iktisatçılar, yeni bir verinin artık çıkmayacağı hayali ve gerçekleşmeyecek olan varsayımı altında, dengeli dönüşümlü ekonomiyi meydana getirmesi umulan eylemlerle uğraşması göz ardı eder. Matematiksel iktisatçılar, dengeli dönüşümlü ekonomi kurulmasını değil de, eylem ile istenen amacın daha iyi elde edilmesine yönelik davranışlarını uyarlayan, eylemden kâr elde etmeyi hedefleyen bireysel spekülâtörü fark etmezler. Tüm böyle eylemlerin bütün karmaşıklığının verideki daha fazla değişimin olmadığı durumda elde edeceği hayali denge durumuna vurgu yaparlar. Bu hayali dengeyi eşanlı diferansiyel denklemler seti ile ifade ederler. Uğraştıkları durumun artık eylemin olmadığı sadece mistik ana kuvvetin ittirmesiyle ardışık olaylar olduğunu fark etmemeleridir. Tüm gayretlerini matematiksel simgelerde çeşitli “dengeleri” yani hareketsizlik durumunu ve eylem yokluğunu tarif etmeye adanlar. Denge ile sanki gerçek bir varlık gibi ve sınırlama fikri değilmiş gibi ilgilenirler, o ise yalnızca bir zihinsel alettir. Yaptıkları, ki matematiksel simgelerle oynamaktır, herhangi bir bilgiyi iletmeye uygun olmayan, boş eğlencesidir. (Mises, 2008:250.)

Matematiksel yöntem bir durum analizi için uygundur ancak “iktisadın görevini insanların dizayn etmek istedikleri şeyler hakkında ne kadar az bilgiye sahip olduklarını göstermek” olarak tanımlayan Hayekyan anlayışa uygun değildir. Hayek’in bilgi anlayışında, ikinci bölümde vurguladığımız üzere, deneyimin önemli bir rolü vardır. Deneyimin sosyal ve ekonomik bir sistemde önemli olması, insanların hata yapabileceklerinin kabulü anlamına gelir. Böylece deneyim, hazır halde bulunmayan bilginin keşfedilmesi için bir araç haline gelir.

“Deneyimleri ile bilgiye keşfedecek olan geniş anlamda girişimcidir. Yani, Neo-Klasik refah iktisadi analizinin tam bilgi varsayımından uzaklaşılacağına, karşı karşıya kalınan bilgisizlik, bu bilginin keşfini gerektirir burada da girişimci ve onun deneyimlerinin piyasa ekonomisinde oynadığı rol ortaya çıkar. Bilgideki değişiklik planını değiştirir ve dengeyi tahrip eder” (Hayek, 1948b:36).

Hayekyan denge tanımı takip edildiğinde, eğer girişimcinin eylemleri beklenmiyorsa, girişimci ekonomik aktörlerin planlarının koordinasyonunu bozacaktır ve en azından başlangıçta denge bozulacaktır. “Bundan dolayı, birinin girişimciliği dengeleyici veya denge bozucu olarak görmesi, onun kullandığı denge tanımına bağlıdır” (Holcombe, 2003:8).

5. MERKEZİ PLANLAMA VE SOSYALİST HESAPLAMA TARTIŞMASINDA BİLGİSİZLİK

Ludwig von Mises 1920 yılında “Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen”⁴ adlı çalışması ile sosyalizmin temel probleminin iktisadi hesaplama yapmanın imkânsız olması olarak tespit etmiştir. Daha sonra 1922 yılında yazılan “Die Gemeinwirtschaft”⁵ kitabı ile sosyalizme olan eleştirilerini diğer alanlara da genişletti. Hesaplama olmaksızın, iktisadi etkinlik mümkün değildir. “Sosyalizmde iktisadi hesaplama imkânsız olduğu için, sosyalist sistemde kapitalist dünyadaki anlamıyla bir iktisadi etkinlik olamaz” (Mises, 2007:115).

Peki hesaplamayı mümkün kılan şey nedir? Mises (2007)’e göre, iktisadi hayatta hesaplama yapmak ancak parasal fiyatlar vasıtası ile mümkün olacaktır. Sübjektif değer, yani malların kullanım değeri hesaplamada bir araç olarak kullanılamaz. Çünkü hesapla yapmak için ihtiyaç duyulan unsur ortak bir gösterge olmalıdır. Hatta, mümkün ise, objektif değer olmalıdır. Ancak bu mümkün olmadığı için, hesaplama için uygun olan tek araç parasal hesaplama değildir. Mises parasal hesaplamanın eksikliklerinin farkında olsa da, hesaplama için başka bir yöntem olmadığını vurgular. “Burada hesaplamalar, malların tasarruf edilmesinin, ekonominin kriterine/ölçütüne uyum sağlayabildiği düzenin içinde kullanılır” (Mises, 2007:112). Parasal hesaplama, ancak özel mülkiyet kurumunun varlığı ile mümkün olmaktadır. Mises’in iktisadi hesaplama problemi vurgusu daha ziyade ikinci ve daha yüksek sıra mallar için geçerlidir. Özel mülkiyetin olmadığı durumda, kaynak dağılımının etkin olarak yapılması mümkün değildir. Parasal hesaplamanın mümkün olması, yani fiyatların varabilmesi için özel mülkiyet mutlaka var olmalıdır.

Sosyalist bir topluluğun, para yönünden hesaplamaların yerine aynı türden hesaplamalar ikame edebileceğini varsaymak, bir yanılsamadır. Mübadelenin yapılmadığı bir toplulukta aynı türden hesaplamalar, hiçbir zaman tüketim mallarından fazlasını kapsamaz; daha yüksek derece mallarla ilgilenilen yerlerde işlemez hale gelir. Toplum, üretim mallarının serbest fiyatlandırılmasını terk eder etmez, rasyonel/akılcı üretim imkânsız hâle gelir. Üretim vasıtalarının özel mülkiyetinden ve para kullanımından bizi uzaklaştıran her adım, rasyonel akılcı iktisadi etkinlikten bir adım uzaklaşma anlamına gelir (Mises, 2007:114).

Hayek, Mises’in “Sosyalizm” kitabından övgüyle bahsetmektedir. Kitapla ilk karşılaşmasını “*Sosyalizm*, bizim neslimizi şok etti ve ancak yavaşça ve sancılı bir şekilde onun temel tezleri

⁴ Makalenin İngilizce çevirisi ilk kez Hayek’in “Collectivist Economic Planning” adlı derleme kitabında “Economic Calculation In The Socialist Commonwealth” adı ile yayınlandı.

⁵ Kitabın İngilizce çevirisi 1951 yılında “Socialism: An Economic and Sociological Analysis” adı ile yapıldı. Türkçe çevirisi “Sosyalizm: Ekonomik ve Sosyolojik Bir Tahlil” adı ile 2007 yılında Liberte Yayınları tarafından yayınlandı.

konusunda ikna olmaya başladık” (Hayek, 1978:xviii) şeklinde ifade ederken, sosyalizme Mises tarafından yöneltilen eleştiriye şaşırıldığını ve ancak daha sonra Mises’e katıldığını anlıyoruz. Hayek, nispeten erken bir çalışmasında “uygun kaynakların farklı kullanımlarda dağılımı problemi, toplum için bireye olduğundan daha az bir problem teşkil etmez ve karar farkına varılan bir şekilde kimse tarafından verilmiyor olsa da, rekabetçi mekanizma bir çeşit çözüm yaratır” (Hayek, 1963:4) şeklinde yazdığına, sosyalizmde iktisadi hesaplamanın imkânsızlığının nedeni hususunda Mises ile aynı fikirde olduğunu anlıyoruz.

Ancak Hayek 1937’de yayınlanan “Economics and Knowledge” adlı makalesinin ardından ekonomik problem üzerine vurgusunu bilgi problemi yönünde değiştirmeye başlamıştır. Önceki bölümlerde ayrıntılı olarak ele aldığımız gibi Hayek, bilginin dağınık ve eksik karakterini planlama ve hesaplama yaparken karşılaşılan temel problem olarak el almaya başlamıştır. Daha sonra, 1942’de yayımladığı “The Use of Knowledge in Society” makalesi ile Hayek, bilgi üzerine vurgusunu geliştirmiştir. Bu çalışmada Hayek, toplumun karşı karşıya kaldığı temel problemin, var olan kaynakların en iyi kullanımı, yani bir optimizasyon problemi olmadığını belirtir. Bu haliyle Hayekyan “bilgi problemi”, Misesyan “mülkiyet problem”inden ayrışır⁶.

Toplumun tamamına ilişkin verilerin (datum) bir tek kişiyle verilmiş olmaması ve bilginin bireyler arası dağınık, eksik ve çelişkili olması nedeniyle

O daha çok, toplumun bireylerinden biri tarafından bilinen kaynakların, nispi önemi, yine yalnızca bu bireylerce bilinen amaçlar için en iyi kullanmasının nasıl sağlanacağı problemidir veya daha kısa ifade edersek, toplam olarak hiç kimseye verilmeyen bilginin kullanımı problemidir (Hayek, 2007:154).

Hayek her iktisadi faaliyeti bir planlama olarak görür. Bu manada planlama, iktisadi hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Burada önemli olan “planlamayı kim yapacak” (Hayek, 2007:154) sorusunun cevabıdır. Her bireyin iktisadi faaliyeti bir planlama olduğuna göre, bu soru planlamanın bireyler tarafından mı, yoksa merkezi bir otorite tarafından mı yapılması gerektiği sorusudur. Bu soruya cevap vermek, Hayek’e göre, bilginin dağınık yapısını göz önünde bulundurarak mümkün olur.

Bu sistemlerden hangisinin daha etkin olacağı, var olan bilginin hangi sistemde tam olarak kullanılacağına ilişkin beklentilerimize bağlıdır. Bu, kısaca, kullanmamız gereken, ama başlangıçta çok sayıda farklı bireyler arasında dağılmış bulunan tüm bilginin, tek bir merkezi otoritenin kontrolüne verilmesi durumunda mı, yoksa diğerleri ile planlarını uyandırmak için ihtiyaç duyulduğunda (kullanılmak üzere) ilave bilginin bireylerce taşınması durumunda mı, daha başarılı olacağımıza bağlıdır (Hayek, 2007:155).

Ancak, bilgi ile ilgili tek sorun, bilginin bir tek akıl tarafından sahip olunmasının imkânsızlığı değildir. Planlama eylemi için gerekli olan bilgiye keşif süreci ile ulaşılabilecek olması diğer bir sorundur. Kümülatif bilginin hazır halde, sahip olunmak için beklemiyor olması, ihtiyaç duyulan bilginin, en azından bir kısmının girişimsel faaliyetler ile keşfedilmek zorunda oluşu merkezi planlamacının karşılaştığı bilgi probleminin esasında teknolojiye ve istatistik yöntemlerde gelişme ile çözülemeyecek bir nitelikte olduğunu göstermektedir. Planlamanın kim tarafından yapılması gerektiği sorusuna, bu sorun göz önünde tutularak cevap verilebilir.

⁶ Sosyalizmde iktisadi hesaplama tartışmaları Avusturya Okulu içerisinde Mises’in mülkiyet problemi ile Hayek’in bilgisizlik problemi çerçevesinde ikiye ayrılmıştır. Bkz., YEAGER, L. B. (1994), YEAGER, L. B. (1997). HOPPE, H. H. (1996).

Planlama için gerekli olan bilgiyi Hayek belirli zaman ve mekânın şartlarına ilişkin bilgi olarak adlandırır. Bu teorik olmayan, istatistiğe girmeyen ve teknolojinin gelişmesi ile artmayan bir bilgidir. Ancak bireylerin faaliyetleri vasıtasıyla keşfedilir ve öğrenilir.

Yaşamını boş, avare-vapurlar gibi harcamaktansa çalışarak kazanan bir nakliyecisi olsun, tüm bilgisi büyük ölçüde geçici fırsatlardan ibaret olan bir emlak komisyoncusu olsun ya da mal fiyatlarının bölgesel farklılıklarından kazanç sağlayan bir arbitraj yapan kişi olsun, başkalarının bilmediği anlık şartların özel bilgisine dayalı olarak çok faydalı işlevler görürler (Hayek, 2007:156).

Bu türden bilgi bir kez keşfedildikten sonra da herkesin kullanımına hazır hale gelmez. Bu bilgiye sahip olmayanlar da var olacaktır. Ayrıca, iktisadi hayatın değişkenliği de yeni bilgilerin sürekli keşfedilemeye devam edilmesine neden olacaktır. Merkezi bir planlamada, bu türden bilgiye ulaşmak, piyasaya ve girişimsel-keşifsel faaliyete izin verilmediği için, imkânsızdır.

İnsan eylemindeki bu girişimsel element, toplumdaki dağınık bilgidен meydana gelen hatalar nedeniyle meydana getirilen pür kâr sinyallerine cevaptır. Problemin kaynağı Hayek'in dağınık bilgisidir: Merkez planlama, dağınık bilgi problemi ile baş etmek için araca sahip değildir ve onun aşırı merkezileşmiş olması, piyasanın keşif sürecini, eğer tamamen sekteye uğratmazsa, engelleyecektir (Kirzner, 1984:416).

Bu konu ile ilgili bir diğer önemli nokta iktisadi hayatta bireylerin sadece kendi bilgi ve kararları ile değil, diğer bireylerin kararları ve eylemlerinin de üzerlerinde etkiye sahip olmasıdır. Bu kararlar, dağınık bilginin kendilerinde olmayan parçasından da yararlanma imkânı sağlamasının yanı sıra, yeni bilginin keşfinde de kritik bir rol oynamaktadır. Bireyler arasında bu bilgi ve karar/eylem koordinasyonunu sağlayan fiyat sistemidir.

Fiyat sistemi, (henüz onun en iyi şekilde kullanılmasını öğrenmekten uzak olursa da) insanoğlunun, anlamaksızın, deneme-yanılma ile kullanmayı öğrendiği tam bu çeşit yapılardan biridir. Fiyat sistemi sayesinde ki, aynı şekilde dağılmış bilgidен hareketle, yalnızca işbölümü değil kaynakların koordineli kullanımı da mümkün olmaktadır (Hayek, 2007:161).

Fiyat sisteminin olmadığı sistemlerde planlama yapmak için gerekli sinyallere ulaşılamaz. Fiyatlardaki değişimler ve bu değişimlere girişimciler tarafından verilen cevaplar ile bilginin keşfi ve kullanılması mümkün olur.

Neticede, Hayekyan perspektife göre, merkezi planlamacının problemi dağınık ve eksik bilgidir. İktisadi bilginin, yukarıda değinildiği gibi, teknolojik bilgidен ayrılmasının yanı sıra, bilginin kendisi de kıt bir kaynak olarak karşımıza çıkar.

Böylece merkezi planlamacının görevi, enformasyonun dağınık karakteri nedeniyle katlanılması gereken iletişim ve araştırma maliyetlerinin böyle bir kullanımı kısıtlamış olduğu beceri ile Hayek'in bilgi problemi ışığında, veri bir zamanda, toplumda var olan ulaşılabilir dağınık bilginin en etkin şekilde kullanılmasını sağlamak olarak görülebilir (Kirzner, 1984:408).

Ancak bunun üstesinden gelebilmek için insanların/bireylerin faaliyetlerini özgürce gerçekleştirmelerine izin verilmelidir.

6. ANA-AKIM İKTİSAT'IN BİLGİ TEORİSİ ANALİZİNDEKİ GELİŞMELER

Günümüzde iktisat eğitiminde, özellikle ileri seviye ders kitapları incelendiğinde, bilgi ekonomisine ayrılan bölümler görülmektedir. Hayek'in ve bu konuda çalışmalar yapan diğer iktisatçıların çalışmaları bu gelişmede önemli rol oynamıştır. Hayek'in bilgi ekonomisi alanında yapılan çalışmalardaki önemi, Stiglitz'in "Hayek, ekonominin esas problemini bir bilgi veya enformasyon problemi olarak tartışırken haklıydı " (Stiglitz, 2000:1468) ifadesinde görülebilir.

Bugün Stigler ve Stiglitz'in çalışmalarının da etkisi ile ders kitapları bilginin tam olmadığı durumların analiz edildiği bölümler içermektedir. Bu durum ana-akım iktisadın bilgi problemine tamamen duysuz olmadığına bir göstergesidir. Stigler (1961) ikinci el araba piyasalarını ve reklamları örnek olarak ele aldığı çalışmasında, tam rekabet piyasasında öngörüldüğü gibi, neden tek fiyatın olmadığını açıklamaya yönelmiş ve bunu bilgiyi elde etmenin maliyetine dayandırmıştır. İktisatçılar genelde tek fiyatın ortaya çıkmamasını rekabetin eksik olmasına bağlarlar. Ancak, Stigler'a göre bunun nedeni tüketicinin ihmaldir (Ekelund ve Saurman, 1999:62).

İhmal sözcüğü ile Stigler tüketicinin akılsızca davrandığını ima etmez, söylemek istediği şey tüketicinin, bazı satıcıların fiyatlarından haberdar olmadığını ve satıcıların fiyat farklılaştırdığı konusunda tam bir bilgi ve enformasyona sahip olmadığıdır. Eğer tüketiciler tam bir fiyat enformasyonuna sahip olsalar, daha düşük fiyattan satan satıcının malını alacakları gibi, diğer satıcıları da fiyatlarını indirmek yönünde etkileyebilirdi ve böylece rekabetçi süreç **işlemeye** başladılar⁷ (Ekelund ve Saurman, 1999:62).

Ancak Stigler(1961)'a göre, bilgiye sahip olmak maliyetli bir şeydir. Bununla özellikle bilgiye ulaşmak için vazgeçilen alternatif, yani fırsat maliyeti kastedilmektedir, ki bu subjektif bir unsurdur. Tüketiciler bilgiye ulaşmak için sarf edilen çabanın maliyeti ile bilgiye sahip olmanın faydası arasındaki ilişki ile belirlenir. Bu nedenle rekabetçi bir piyasa için tek fiyat şartı aranması gerekmez. Piyasalar tek fiyat olmadan da rekabetçi olabilir.

Stiglitz'in çalışmaları ise, bilginin dışsallığına ve asimetric bilgiye yöneliktir. "Stiglitz'e göre, piyasalar iyi işleyen bir ekonominin gerekli bir unsuru iken, karşılaştırmalı kurumsal analiz klâsik liberalizm için destek sağlamaz, fakat bir 'karma ekonomi' için sağlar" (Penninton, 2014:38).

Asimetric bilgi, bir kişi tarafından sahip olunan bilginin diğer kişi tarafından sahip olunmaması durumudur. Bununla ilgili olarak, ana-akım iktisat içerisinde asil-vekil problemi olarak ele alınmaktadır. Bu asimetric bilgi durumu, tersine seçim ve ahlaki tehlike problemleri yaratmaktadır (Varian, 1992; Nicholson, 2008). Bu durum ana-akım iktisadın bilgi problemini dikkate almaya başladığını ve bu yönde çalışmalar yapıldığını göstermektedir.

Ancak, bilgi problemi ile ilgili gelişmeler Hayekyan bilgisizlik perspektifinden eleştiriyeye açıktır. Asimetric bilgi problemi, Hayek'in bilgisizlik nosyonundan farklılaşır. Öncelikle, asil-vekil analizi iktisadi hayatın belli bir yönünü dikkate alır. Ancak buradaki bilgi problemi kümülatif olarak ifade edilebilecektir. Tam bilginin ne olduğu bellidir ve bu bir kişi tarafından sahip olunabilir. Bu durumda, Hayekyan perspektifte önemli yer tutan bilginin keşfi sürecini iskanır.

⁷ Vurgu orijinal.

Asimetrik bilgi sorunun Hayekyan bilgisizlik perspektifini tam olarak yakalayamamış olmasının bir örneği, ders kitaplarında asimetrik bilgi bölümünün piyasa başarısızlığı başlığının altında yer alması ve yukarıda da ifade edildiği gibi, bunun bir yeni piyasa başarısızlığı teorisi olarak ele alınmasıdır. “Piyasa, taraflardan biri bilgiye sahip, diğeri sahip değilken (asimetrik bilgi) tam olarak etkin olmayabilir” (Nicholson, 2008:627).

Bir diğer örnek, Nicholson (2008)'in piyasa başarısızlığını kaynakların kötü dağılımı olarak ele almasıdır.. Ancak, daha önce değinildiği gibi, Hayek (2007)'e göre iktisadi sorun, tam bilgi altında kaynak dağılımının nasıl olacağı değil, bilginin kullanılması problemidir.

Asimetrik bilgi örneğinde olduğu gibi, ana-akım iktisat teorisinde bilgi teorisi alanında gelişmeler yaşanmıştır ve gelişmeler devam etmektedir. Ancak Hayek'in bilgisizlik piyasaya neden ihtiyacımız olduğunu görmemizi sağlar. Bu perspektif bize tam rekabet piyasasının neden ulaşılabileceği gereken bir ideal olamayacağını, planlamanın neden etkisiz olacağını ve rekabetin bir süreç olarak ele alınması gerektiğini anlamamıza yardımcı olur.

7. SONUÇ

Bu çalışmada Hayek'in bilgisizlik teorisini ve bu teorinin iktisat teorisine piyasanın bilgisizlik ile ilişkisi ve denge analizi açısından yansımaları, iktisat politikasına ise, bilgisizliğin merkezi planlamaya olan etkisi açısından ele aldık.

Bilginin dağınık ve eksik olma özelliği, iktisadi hayatın bilginin tam olduğu varsayılarak incelenemeyeceğini göstermektedir. Her ne kadar denge bir başlangıç durumu olarak analiz edilmesi gereken bir unsur olsa da, iktisadın görevi burada bitmez. Bilginin varsayıldığı gibi tam olması durumunda piyasaya duyulan ihtiyaç ortadan kalkacak, kârlar, fiyatlar, faktör fiyatları, üretim miktarları herkes için açık olduğu için belirsizlik söz konusu olmayacak ve planlamanın bireyler ya da otorite tarafından yapılıyor olmasının bir önemi kalmayacaktır. Gerçek hayatta dengenin oluşmamasına neden olan faktörlerin en önemlilerinden biri olan bilgisizlik nosyonu, bir insan faaliyeti olarak girişimciliğe imkân tanıyan kâr fırsatlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Öyleyse, Hayekyan perspektif ile diyebiliriz ki, bilginin tam olmaması bir piyasa başarısızlığı değil, girişimci faaliyeti ile bilginin keşfine ve işbölümüne izin verme özelliği ile piyasanın ortaya çıkmasına neden olan temel faktördür. Piyasada keşif süreci olarak rekabetin varlığı, dengenin var olmadığı anlamına gelir. Öyleyse iktisadi analize denge analizi ile başladıktan sonra, dengeye yaklaşma ve dengeden uzaklaşmalar, girişimsel faaliyet, kârlar, fiyatlar, vb. incelenmelidir.

Negatif anlamı ile ele alındığında özgürlük ile bilgisizlik arasında da bir bağlantı kurulabilir. Bireyin, eylemlerinde müdahaleden muaf olması şeklinde tanımlanabilecek özgürlük, ancak bilginin dağınık ve eksik karakteri ile ilişkili olabilir. Tam bilginin herkes tarafından sahip olunması durumunda insan eylemlerine müsaade edilmesinin bir önemi kalmayacak, hatta bilginin tek bir otoriteye biliniyor olması durumunda özgürlük etkisizliğe neden olacaktır. Bilgisizliğin farkına varılması ile planın bir otorite tarafından değil de bireyler tarafından yapılmasının mümkün olduğu anlaşılacak ve özgürlüğe müsaade edilecektir.

Merkezi planlamanın/sosyalist hesaplamının imkânsızlığının nedeni olarak da kümülatif bilgiye sahip olmamak görülmektedir. Planlama ve hesaplama için ihtiyaç duyulan bilginin girişimci faaliyeti ile keşfedilmesi gerekir. Bu keşiflerin gerçekleşmesi, yani girişimcinin kâr arayışında bulunması için müşevvik sağlayan şey mülkiyet kurumudur. Özel mülkiyetin ilga edildiği sosyalist bir ekonomide veya mülkiyet kullanımının kısıtlandığı bir planlı ekonomide bilginin keşfi ve işbölümü mümkün olmaz ve dolayısıyla iktisadi hesaplama da imkânsızlaşır.

Tam bilgi varsayımının geçersizliğinin ve kısıtlayıcılığının birçok iktisatçı farkındadır. Nitekim, ana-akım iktisat içerisinde, son dönemde bilgi teorisinde George Stigler ve Joseph Stiglitz gibi iktisatçıların da katkıları sayesinde, bilgi probleminin farkına varılmış ve bu konuda analizler geliştirilmiştir. Bu durum tam bilginin olmadığı durumların da göz önünde bulundurulması açısından önemlidir ve gerek lisans ve gerekse lisans üstü seviyesindeki müfredatta asimetrik bilgi, asil-vekil problemi, limon piyasaları, ahlaki tehlike ve ters seçim gibi konular da kapsanmaya başlanmıştır. Böylece tam bilgiye dayalı iktisadın yanı sıra, bilgi sorunlarının da ele alındığı görülmektedir.

Ancak, bu gelişmeler müspet olarak görülmeyle birlikte, Hayek'in bilgisizlik teorisinde vurgulanan pek çok noktayı kapsamamaktadır. Hayek'in bilgi üzerine vurgusu, özellikle Oskar Lange ile yaptığı iktisadi hesaplama tartışması sırasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu, Hayek'in bilgisizliği piyasa için bir gerekçe olarak gördüğü görüşünü desteklemektedir. İktisat teorisinin gelişimi açısından, bilgi ekonomisi alanında yapılan çalışmalarda, Hayek'in daha fazla hatırlanması, günümüzde hâlen önemli ve gerekli görünmektedir.

KAYNAKÇA

- BAIRD, C. W. (1987). "The Economics of Time and Ignorance: A Review", *The Review of Austrian Economics*, 1(1): 189-206.
- BOETTKE, P. J. (2002). "Information and Knowledge: Austrian Economics in Search of its Uniqueness", *The Review of Austrian Economics*, 15(4): 263-274.
- BUĞRA, A. (2013). *İktisatçılar ve İnsanlar*, 9. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BUTOS, W. (2003). "Knowledge Questions: Hayek, Keynes and Beyond", *The Review of Austrian Economics*, 16(4): 291-307.
- CALDWELL, B. J. (1988). "Hayek's Transformation", *History of Political Economy*, 20(4): 513-541.
- EKELUND, R. B. ve SAURMAN, D. S. (1999). *Reklam ve piyasa süreci*, Liberte Yayınları, Ankara.
- EKİNCİ, N. K. (2011). *Modern Mikro İktisat*, Efil Yayınları, Ankara.
- ENGELHARDT, L. (2013), "Central Planning's Computation Planning", *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 16(2): 227-246.
- FRIEDMAN, J. (2007). "Ignorance As A Starting Point: From Modest Epistemology To Realistic Political Theory", *Critical Review*, 19(1): 1-22.
- FRIEDMAN, J. (2005). "Popper, Weber, and Hayek: The Epistemology and Politics of Ignorance", *Critical Review*, 17(1-2): 1-22.
- GARRISON, R. W (1991). "New Classical and Old Austrian Economics: Equilibrium Business Cycle Theory in Perspective", *The Review of Austrian Economics*, 5(1): 91-103.
- GUNNING, J. P. (1989). "Mises On The Evenly Rotating Economy", *The Review of Austrian Economics*, 3(1): 123-135.
- HAYEK, F. A. (2013). *Özgürlüğün Anayasası*, (Çev.) ÇELİKKAYA, Y. Z., BigBang Yayınları, Ankara.

- HAYEK, F. A. (2012). Hukuk, Yasama ve Özgürlük, (Çev.) YAYLA, A., ERDOĞAN, M., ÖZ, M., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- HAYEK, F. A. (2007). "Bilginin Toplumda Kullanımı", (Çev.) YAY, T., Liberal Düşünce, 12(45): 153-166.
- HAYEK, F. A. (2002), "Competition As A Discovery Procedure", (Tran.) SNOW, M. S., The Quarterly Journal of Austrian Economics, 5(3): 9-23.
- HAYEK, F. A. (1988). Fatal Conceit: The Errors of Socialism, Routledge, London.
- HAYEK, F. A. (1978). "Önsöz", Sosyalizm: İktisadi ve Sosyolojik Bir Tahlil, (Çev.) ŞAHİN, Y., Liberte Yayınları, Ankara.
- HAYEK, Friedrich A. (1963). "The Nature and History of The problem", Collectivist Economic Planning, (Ed.) HAYEK, F. A., Sixth Impression, Routledge&Keagan Paul Ltd, London.
- HAYEK, F. A. (1948). (Ed.). Individualism and Economic Order, The University of Chicago Press, Chicago.
- HAYEK, F. A. (1948a). "Individualism: *True and False*", (Ed.) HAYEK, F. A., Individualism and Economic Order, The University of Chicago Press, Chicago.
- HAYEK, F. A. (1948b). "Economics and Knowledge", (Ed.) HAYEK, F. A., Individualism and Economic Order, The University of Chicago Press, Chicago.
- HERBENER, J. M. (1992). "The Role of Entrepreneurship in Desocialization", The Review of Austrian Economics, 6(1): 79-93.
- HOLCOMBE, R. G. (2003). "The Origins of Entrepreneurial Opportunities", The Review of Austrian Economics, 16(1): 25-43.
- HOLCOMBE, R. G. (1999). "Equilibrium Versus the Invisible Hand", The Review of Austrian Economics, 12(2): 227-243.
- HÜLSMAN, J. G. (2000). "A Realist Approach To Equilibrium Analysis", The Quarterly Journal of Austrian Economics, 3(4): 3-51.
- HÜLSMAN, J. G. (1997). "Knowledge, Judgment, and the Use of Property", The Review of Austrian Economics, 10(1): 23-48.
- HOPPE, H. H. (1996). "Socialism: A property or Knowledge Problem", The Review of Austrian Economics, 9(1): 143-49.
- KIRZNER, I. M. (1988). "The Economic Calculation Debate: Lessons for Austrians", The Review of Austrian Economics, 2(1): 1-18.
- KIRZNER, I. M. (1984). "Economic Planning and The Knowledge Problem", Cato Journal, 4(2): 407-425.
- KIRZNER, I. M. (1975). The Economic Point of View, Sheed and Ward, Inc., Kansas City.
- KIRZNER, I. M. (1963). Market Theory and the Price System, D. Van Nostrand Co., Inc., Princeton.
- LEWIN, P. (2001). "The Market Process and the Economics of QWERTY: Two Views", The Review of Austrian Economics, 14(1): 65-96.
- MISES, L. (2008). İnsan Eylemi, (Çev.) AKTAR, İ., Liberte Yayınları, Ankara.

- MISES, L. (2007). *Sosyalizm: İktisadi ve Sosyolojik Bir Tahlil*, (Çev.) ŞAHİN, Y., Liberte Yayınları, Ankara.
- NICHOLSON, W. and SNYDER, C. (2008). *Microeconomic Theory: Basic Principles and Extensions*, Tenth Edition, Thomson Business and Economics, Belmont, CA.
- PENNINGTON, M. (2014), *Sağlam Politik Ekonomi*, (Çev.) YAYLA, A., Liberte Yayınları, Ankara.
- SCHEALL, S, *Economics and Ignorance*, http://econ.duke.edu/uploads/media_items/economics-and-ignorance-9-13-13.original.pdf, 06.07.2014.
- STIGLER, G. J. (1961). "The Economics of Information", *The Journal of Political Economy*, 69(3): 213-225.
- STIGLITZ, J. E. (2000). "The Contributions of The Economics of Information to Twentieth Century Economics", *The Quarterly Journal of Economics*, 115(4): 1441-1478.
- STRINGHAM, E. (2001). "Kaldor-Hicks Efficiency and the Problem of Central Planning", *The Quarterly Journal of Austrian Economics*, 4(2): 41-50.
- VARIAN, H. R. (1992). *Microeconomic Analysis*, Third Edition, W. W. Norton and Company, Inc., New York.
- YAY, T. (2010). "Dinamik Rekabet ve Girişimsel Keşif Süreci Olarak Piyasa", *Liberal Düşünce*, 15(59-60): 25-50.
- YEAGER, L. B. (1999). "Should Austrians Scorn General-Equilibrium Theory?", *The Review Austrian Economics*, 11: 19-30.
- YEAGER, L. B. (1997). "Calculation and Knowledge: Let's Write Finis", *The Review of Austrian Economics*, 10(1): 133-36.
- YEAGER, L. B. (1994). "Mises and Hayek on Calculation and Knowledge", *The Review of Austrian Economics*, 7(2): 93-109.